

XVI. YÜZYIL TÜRK-TATAR TARİHİNİN MÜHİM BİR KAYNAĞI: “KAZANSKAYA İSTORIYA”

Serkan Acar*

Özet

“Kazanskaya İstoriya” XVI. yüzyılda Rusça yazılmış tarihi bir kaynaktır. Müellifi belli değildir. Fakat anonim yazar 20 yıl Kazan hanının sarayında yaşamıştır. Eserin orijinal nüshası kayıptır. Ancak günümüze intikal eden pek çok farklı nüshası vardır. XVIII. asırdan beri incelenmesine rağmen henüz sorunları kesin olarak halledilememiştir. “Kazanskaya İstoriya” XVI. yüzyıl Türk-Tatar tarihinin önemli bir kaynağıdır. Eski Rus edebiyatının temel eserlerinden sayılan bu kaynak hakkında yurdumuzda henüz hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu makalenin kaleme alınmasındaki amaç “Kazanskaya İstoriya”yı ilim âlemine tanıtıp taşıdığı öneme vurgu yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazanskaya İstoriya, Kazan Hanlığı, Türk-Tatar, Moskova Knezliği, IV. İvan.

Abstract

“Kazanskaya İstoriya” is a historical source that was written in Russian in 16th century. Its author is anonymous. But the anonymous author lived for 20 years in place of Kazan Khan. Original manuscript of the source is missing. However, there are many different copies survived to the present day. Although researches have been progressed since the 18th century, its contradictions are on going. “Kazanskaya İstoriya” is an important source of 16th century Turko-Tatar history. This source is considered the basic works of old Russian literature and yet, no studies have been made about our country. The purpose of this article is to introduce the world of science and make emphasis on the importance to “Kazanskaya İstoriya”.

Key Words: Kazanskaya İstoriya, Khanate of Kazan, Turko-Tatar, Prince of Moscow, Ivan IV.

“Kazanskaya İstoriya” (Kazan Tarihi) XVI. yüzyılda Rusça yazılmış kendine özgü tarihi bir kaynaktır. Kazan şehri ve Kazan Hanlığı tarihi hakkında hakikat ve rivayetlerin iç içe girdiği bu eser, XVII ve XVIII. yüzyıl Rus araştırmacıları tarafından emsalsiz olarak nitelendirilmiştir. Anonim ruhani bir

* Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı. serkan.acar@ege.edu.tr.

yazarın derlediği kaynak, Kazan şehrinin kuruluşundan başlayarak 1552 yılında Ruslar tarafından istila edilmesine kadar geçen, yaklaşık 300 yıllık hadisesi anlatır (Dubroniva 2000: IV; Pelenski 1974: 23). Müellifi Rus kökenli olup 1532-1551 yılları arasında 20 yıl tutsak olarak Kazan sarayında yaşamış, bir iddiaya göre; İslam dinini kabul etmiş ve Kazan'ın düşüşünü müteakip Rus Çarı IV. İvan (1533-1584)'ın hizmetine girmiştir (Volkova 1985: 601-602).

“Kazanskaya İstoriya”, “Skazanie o Tsartsve Kazanskom” ve “Povest o Kazanskom Tsarstve” gibi farklı isimlerle anılan bu eserde nakledilen olayların son derece girift oluşu tarihçiler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bununla birlikte, pek çok açıdan dikkate değer bir kaynaktır. Siyasi hadiselerin yanı sıra çok sayıda rivayet ve aşk ile cesarete ilişkin anlatıyı da ihtiva etmektedir. XVIII. yüzyıldan beri incelenen bir eser olmasına karşın, henüz tarihçiler tarafından kesin olarak çözümlenememiş sorunları bulunmaktadır. Buna rağmen “Kazanskaya İstoriya”nın çok önemli bir tarihi kaynak olduğu ispatlanmıştır. Öyle ki, adını andığımız eser Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği tarihine adanmış bir hikâye derlemesidir ve müellifi tarafından, Kazan ele geçirildikten yaklaşık 15 yıl sonra kaleme alınmıştır. “Kazanskaya İstoriya”nın 1564-1565 yıllarında yazıldığı âlimler tarafından kabul görmüştür. Ayrıca eserde anlatılan tarihi hadiseler ve daha başka kaynaklar da bunu tasdik etmektedir (Keenan 1965: 38-40; Boguslavskiy 2005: 521-522).

“Kazanskaya İstoriya”nın tarihi bir kaynak olarak kullanımı ile ilgili sorunlar devam etmektedir. N. M. Karamzin bu eserin “tamamen hikâye” olduğunu söylerken, S. M. Solovyev ise “oldukça abartılı bir kaynak” olarak nitelendirmiştir (Solovyev 1989: 365). Ancak Edward L. Keenan'ın deyimi ile: “Onların bu tahkir edici yargıları “Kazanskaya İstoriya”nın kullanım cazibesine halel getirememiştir.” (Keenan 1965: 40).

Rus kronikleri külliyatının XIX. cildini teşkil eden bu eser, G. Z. Kuntseviç tarafından baskıya hazırlanırken, bilinen pek çok nüsha gözden geçirilerek neşredilmiştir (Kuntseviç 1905: 12-163). Günümüzde “Kazanskaya İstoriya” ile ilgili üç yüzün üzerinde araştırma vardır. Bunlar yıllığı farklı şekillerde değerlendiren, bibliyografik ve araştırma eserler olarak sınıflandırılabilir. G. Z. Kuntseviç tarafından hazırlanıp 1903 yılında neşredilen nüsha, “Kazanskaya İstoriya”yı daha sonra inceleyecek kimseler için esas teşkil etmektedir. Bu kroniğin bilim dünyasında her zaman ilgi görmesinin sebebi, Rusya tarihinde ve Rus kültür tarihinde kendine özgü bir yerinin olmasıdır. Resmi hüviyet taşıyan mühim bir eser ve sosyo-politik bir yapıt olmasının yanı sıra, bütün ortaçağ Rus edebiyatını ve XVI. yüzyılda yaşayan Rus dilini özümsemesi, bu kaynağı muadilleri arasında üstün kılmıştır. Konuları tüm zamanlarda ilgi çekmeyi başarmıştır. XVI. yüzyıl Rus tarihinin önemli hadiselerine ve Moskova'nın doğu politikasına ışık tutan bir eserdir. Kazan Hanlığı'nın istilası, Türk-Tatarlara karşı girişilen savaşın sonuçları ve

Rusya'nın Kazan'ı bir kale misali berkitip hâkimiyetini kurması tafsilatıyla anlatılır. Muhteviyatı oldukça zengin olan eser birkaç asır boyunca istinsah edilip birçok kez yayımlanmıştır (Dubroniva 2000: IV).

Orta İtil boyu Türk-Tatar halklarının tarihi için her zaman önemli bir kaynak olan "Kazanskaya İstoriya"nın yazarı, daha önce de ifade edildiği gibi eski bir Kazan mahkûmudur ve 20 yıl Kazan hanının sarayında bulunmuştur. Kazan ele geçirildikten sonra otokratik ideolojiyi güçlendirip, IV. İvan'ın yetiştirilmesinde de pay sahibi olan bu zat, Rus araştırmacıların belirttiğine göre, Türk-Tatarlara karşı büyük bir yakınlık duymakta idi. Anlaşıldığı kadarıyla yazdıkları kendi deneyimlerine dayanmaktadır. Öyle ki, Kazan Tatarlarının hayatları hakkında oldukça ilginç bilgiler vermekte ve Rus yerli kaynaklarında bulunmayan pek çok ayrıntıyı anlatmaktadır (Dubroniva 2000: IV-V).

Müellifin kimliği sorunludur çünkü eserinde adını belirtmediği gibi yılahtaki otobiyografik bilgiler de yetersizdir. Günümüze dek yazarın kim olduğu hakkında fikir birliği sağlanamamış olsa da, ilk teklif onun ruhani bir unvan taşıdığını öne süren V. N. Tatişçev'e aittir. O, yazmalardan edindiği bilgiye istinaden bu kroniğin Papaz İvan Glazat adlı biri tarafından yazıldığını iddia eder. S. M. Şpilevskiy ise, müellifin ruhani bir kişilik olduğu iddiasına şiddetle karşı çıkmıştır. Onun IV. İvan tarafından "Udel" (Yurtluk) ile ödüllendirilen bir kimse olduğuna dikkat çeken S. M. Şpilevskiy, müellifin ancak IV. İvan'ın hizmetinde bulunan bir görevli olabileceğini savunur. Yine G. Z. Kuntseviç ve G. N. Moisyeva da bu sonuncu müverrihin düşüncesine katıldıklarını ifade edip, anonim yazarın dini hoşgörüyeye sahip, siyasi ve güncel konuları işleyen, "Dvoryan" (Saraylı) unvanlı bir şahsiyetin dünya görüşüne sahip bir çizgide olduğunu belirtmişlerdir. N. V. Vodovozov ise, yazgının müellifi önce Kazan hanına götürdüğünü, orada Müslüman olduğunu ve daha sonra IV. İvan tarafından bağışlandığını söylemiştir. Özellikle onun ruhani kimliği üzerinde durarak, Kazan sarayında bulunduğu sırada Türk-Tatarlar için muhtasar ve mufassal edebi eserler hazırladığını, hatta dini konuları bütün ayrıntılarıyla öğrendiğini ve serbest kilise Slavcası ile yazdığını kaydeder (Dubroniva 2000: V).

Tarihi bir kaynak olan "Kazanskaya İstoriya"nın muhteviyatı oldukça zengindir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Rus tariyografisinde bu esere karşı bir ilgi uyanmıştır. Rusya ve Kazan Hanlığı tarihine ilişkin araştırmaların temeli de ilk kez bu çağda atılmıştır. Ancak dönemin şartları tarihi eserlere faydacı yaklaşımı gerektirdiğinden, "Kazanskaya İstoriya"ya da önceleri bu gözle bakılmış ve kıt koşullar içerisinde hakikate ulaşmaya çalışılmıştır. Kullanım şekli tenkitten yoksun olsa da, bu eserden Kazan Hanlığı ile Moskova Knezliği arasındaki tarihi ve siyasi münasebetleri aydınlatmak için istifade edilmiştir. Bilimsel açıdan zayıf olmakla beraber, kaynak ile ilgili ilk eserler N. Bajenov, İ. Mihaylov, N. P. Zagoskin, A. İ. Lızlov ve P. İ. Riçkov tarafından kaleme alınmıştır. V. N. Tatişçev, M. M. Şerbatov ve

N. M. Karamzin ise telif ettikleri genel tarih kitaplarında, “Kazanskaya İstoriya”yı da gerek gördükleri düzeyde kullanmaya gayret etmişler ve özellikle diğer kroniklerde kaydı bulunmayan hadiselerin izahında bu esere başvurmuşlardır (Dubroniva 2000: V).

“Kazanskaya İstoriya”nın bir tarih kaynağı olarak kullanımı bu dönemde yaygınlık kazandı ise de, XIX. yüzyıl tarihçileri söz konusu eseri kullanmaktan fiilen vazgeçmişlerdir. Yine yıllığın 1791 yılında İ. G. Stritter tarafından St. Petersburg’da yayımlanan ilk baskısının tarihçiler üzerinde olumsuz bir etki bıraktığını açıkça belirtmek gerekir. Öyle ki, eserin gelişigüzel yorumlanarak neşredilmesi noksanlıkların, yanlışlıkların tekerrürüne ve üzerine yenilerinin eklenmesine sebebiyet vermiştir. Ancak XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında bu kroniğe karşı yeni bir ilgi uyanmış ve “Kazanskaya İstoriya” ile ilgili Kazan ve St. Petersburg şehirlerinde ciddi araştırmalar yapılarak, iki yeni baskısı hazırlanmıştır. Bunlardan ilki Kazan’ın Ruslar tarafından istila edilmesinin 350. yılında F. T. Vasilyev ve çalışma arkadaşlarına aittir. Bahis mevzuu baskıdaki önsöz, indeks, Moğol ve Türk-Tatar hanlarının kısa soy kütüğü ise konunun uzmanı olan Türk asıllı N. F. Katanov tarafından hazırlanmıştır. Ancak yazım hataları ve numaralandırmada yanlışlıklar mevcuttur (Dubroniva 2000: VI).

G. Z. Kuntseviç tarafından hazırlanıp bugünkü PSRL (Polnoe Sobranie Russkih Letopisey=Rus Kronikleri Külliyesi)’nin XIX. cildini teşkil eden baskı ise, “İmparatorluk Arheografi Komisyonu”nun faaliyetleri sonucu meydana gelmiştir. Esasen kroniği yayıma hazırlama görevi henüz 1870’li yıllarda A. E. Viktorov’a verilmiş fakat kısa bir süre sonra vazgeçilerek bu vazife St. Petersburg Üniversitesi uzmanlarından G. Z. Kuntseviç’e devredilmiştir. “Kazanskaya İstoriya”nın envanterini hazırlamak için geniş çaplı bir araştırma yapan G. Z. Kuntseviç, nüshaları önemli ölçüde toplamış ve okumuştur. Devlet arşivinde ve özel koleksiyonlarda muhafaza edilen, meydana çıkarılıp atıfta bulunulmuş 194 nüshanın varlığından söz edilmektedir. G. Z. Kuntseviç 100 civarında nüshayı gözden geçirerek, bunların en önemlilerini ayıklamış ve XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında bilimin ulaştığı seviye çerçevesinde, mevcut nüshaları paleografik açıdan inceleyip, tenkidini yaparak neşretmiştir. Bununla birlikte bazı nüshalara sadece atıfta bulunulmuştur. Nüshaların daha sonraki kaderleri bilinmese de günümüzde G. Z. Kuntseviç’in sözünü ettiği nüshalardan sadece 151 tanesi tanımlanabilmiştir (Dubroniva 2000: VI).

“Kazanskaya İstoriya”yı 1903 yılında neşreden G. Z. Kuntseviç, iki yıl sonra konu ile ilgili, “İstoriya o Kazanskom Tsarstve ili Kazanskiy Letopisets” isimli bir monografi kaleme alınmıştır. Oldukça mufassal olan (XI+682 sayfa) bu eserde, kroniğin nüshaları ayrıntılı biçimde incelenmiş, genel Rus ve Kazan Hanlığı tarihine indirgenerek analiz edilmiş ve yıllığı kaleme alan şahsın durumuna ilişkin bilgiler sunulmuştur. G. Z. Kuntseviç görebildiği nüshaların kritiğini yaparak onlardan dokuz tasnif oluşturmuş ve en eski

tarihli üç yazmayı ayırarak bunları daha önce neşredilen nüshalar ile mukayese etmiştir. Monografisinde PSRL XIX. ciltte toplayıp yayımladığı yazmaların farklarını belirtip, eseri neden iki farklı nüsha halinde neşrettiğinin sebeplerini izah etmiştir (Konu ile ilgili tafsilatlı bilgi edinmek için bkz. Kuntseviç 1905).

G. Z. Kuntseviç'in fikrine göre, en eski üç nüshanın, daha eski tarihli olan ilk iki redaksiyonu orijinaline en yakın olanıdır. Eserin muhteviyatına, kompozisyon, stilistik ve ideolojik yapılarına bakıldığında ikisinin aynı olduğu sanılmaktadır. Bunların günümüze kadar ulaşmayan müellif nüshasından (protograf=antikgraf) bazı küçük ve önemsiz farklılıklara sahip oldukları tahmin edilmektedir. Orijinal yazmaya dayanan bu redaksiyonlar 1564-1565 yıllarında derlenerek "Kazanskaya İstoriya" oluşturulmuştur. Büyük bir olasılıkla kaynakları arasında, "Russkiy Hronograf 1512", "Nikonovskaya Letopis", "Novgorodskaya Çetvertaya Letopis", Voskresenskaya Letopis", "Sofiyskaya Vtoraya Letopis", "Lvovskaya Letopis", "Letopisets Naçala Tsartsva" gibi yıllıklar ile kozmogonik ve dini içerikli kitaplar, Türk-Tatar efsaneleri ve menkıbeler bulunmaktadır (Dubroniva 2000: VII).

"Kazanskaya İstoriya" sadece tarihçiler değil, edebiyatçı ve dilciler tarafından da müthiş bir ilgi görmüştür. Mütihazsıların filolojik incelemelere tabi tuttuğu bu eserin üslûbu ve kelime yapısı da tetkik edilmiştir. XVI-XVII. yüzyıl Rus edebiyatı hakkında araştırmalar yapan A. S. Orlov, "Kazanskaya İstoriya"yı kaleme alan müellif ile "İstanbul'un Türkler Tarafından Fethi Hakkında Hikâye" adlı anlatın yazarı Nestor-İskender arasındaki benzerlikleri meydana çıkarmış ve "Kazanskaya İstoriya"nın anonim müellifinin, Nestor-İskender hikâyesinden alıntılar yatığı hakkında birtakım varsayımlar ortaya atmıştır (Dubroniva 2000: VIII).

"Kazanskaya İstoriya"ya ilişkin daha sonraki metin, muhteviyat ve santsal açıdan yapılan incelemeler G. N. Moisyeva'ya aittir. Bu zat, G. Z. Kuntseviç'in göremediği pek çok nüshayı (60 civarında) ortaya çıkarıp incelemiş ve eserin yazılış tarihini daha açık ve net olarak tayin etmiştir. G. N. Moisyeva, A. S. Orlov'un varmış olduğu hükme itiraz ederek, anonim müellifin onun bahsettiği kaynaktan iktibaslar yaptığını kabul etmemekte ve bunu belgelendirmektedir (*Kazanskaya İstoriya* 1954: 3, 12-13).

Yıllığın başka bir nüshası ise, 1985 yılında T. F. Volkova tarafından "Eski Rus Edebiyatının Eserleri" adlı külliyat içerisinde neşredilmiştir (*Kazanskaya İstoriya* 1985: 300-565). L. A. Dubrovina, bu sonuncu nüshayı, "Yazar, eseri ihtiyaca yönelik bir biçimde oluşturmuştur. Dolayısıyla Kazan zaferi ana fikri üzerine kurulmuş subjektif bir çalışmadır" sözleri ile değerlendirmiştir (Dubroniva 2000: IX).

Yurdumuzda kimsenin ilgisini çekmeyi başaramayan "Kazanskaya İstoriya" adlı eser Batılı âlimler tarafından da incelenmiştir. Bunların başında Edward L. Keenan, Frank Kampfer ve Jaroslaw Pelenski gelmektedir. Araştırmasını G. Z. Kuntseviç ve G. N. Moisyeva'nın neşrettiği nüshalar üzerine

kurmuş olan Edward L. Keenan, bu eserin mevcut nüshalarının 1626-1640 yılları arasında istinsah edilmiş olabileceği varsayımında bulunmuştur. Ona göre, yıllık Kazan Hanlığı'nın bağımsız olarak varlığını sürdürdüğü zamana ait değildir. Anonim müellif, hanlık istila edilip son buluncaya kadar gerekli malzemeleri toplamış ve müteakiben eserini telif etmiştir. XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde ise, eser yeni redaktörler tarafından işlenmiş ve orijinali kayıp olan kroniğin bizim bugün bildiğimiz redaksiyonu ortaya çıkmıştır. Yeniden işlenmesine rağmen müstesna bir edebi karakter taşıyan eser, G. N. Moisyeva'ya göre, pek fazla politize edilmemiştir (Keenan 1965: 55-72).

Edward L. Keenan'ın söylediklerine F. Kampfer ve J. Pelenski şüphe ile yaklaşmışlardır. Kazanskaya İstoriya'yı oldukça ayrıntılı bir biçimde okuyup değerlendiren F. Kampfer, G. Z. Kuntseviç'in teklifini tercih etmekle birlikte, G. N. Moisyeva'nın bazı çıkarımlarını da kabul eder. O, "Kazanskaya İstoriya'yı belgesel bir tarihi kaynak olarak değil, büyük devletlere münhasır ideolojik bir eser olarak ele alıp, Kazan Hanlığı'nın istila edilişi çerçevesinde değerlendirir. F. Kampfer, G. N. Moisyeva nüshasını esas alarak bu kroniği Almanca'ya tercüme edip yayımlamıştır [Frank Kampfer, Historie von Zartum Kazan (Kazaner Chronist), Crax-Wien-Köln, 1969] (Dubroniva 2000: X). Onun çalışması, "Kazanskaya İstoriya'nın yabancı bir dile ilk ve tek tercümesidir.

J. Pelenski, F. Kampfer'in çizgisine yakın bir tutum sergilemektedir. Her ikisi de "Kazanskaya İstoriya'yı değerlendirirken, Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından istila edilmesinin kendine özgü gerekçeleri üzerinde yoğunlaşmışlar, G. Z. Kuntseviç nüshası üzerinden eserin şekil özellikleri ile ilgilenmişler ve G. Z. Kuntseviç, G. N. Moisyeva ve Edward L. Keenan'ın tekstolojik analizlerine itiraz etmemişlerdir. Lakin J. Pelenski müellif nüshasının tarihlendirilmesi hususunda G. N. Moisyeva'nın görüşünü (1564-1565) tercih etmiştir. Edward L. Keenan ise, yaptığı araştırmalar sonucunda bu eserin ilk kez IV. İvan'ın ölümünden sonra, 1584-1592 yılları arasında, yazıldığını ve XVII. yüzyılda pek çok nüshanın ortaya çıktığını belirtmiştir (Dubroniva 2000: X).

Sonuç olarak, her ne kadar hamaset sahibi Rus araştırmacılar tarafından aksi iddia edilse de, "Kazanskaya İstoriya'nın orijinal nüshasında Moskova idaresini zedeleyebilecek unsurların bulunduğu ve bundan ötürü bilinçli ve sistematik bir şekilde tahrif edildiği anlaşılmaktadır. Rusya'da XVIII. asırdan beri üzerinde çalışılan bir eser olmasına rağmen henüz problemleri kati şekilde halledilememiştir. Pek çok kimse tarafından önemsiz bir hikâye kitabı ya da eskilerin deyimi ile "esatir-i evvelin" olarak görülmüşse de, gerek duyulan yerlerde, eserin önemsiz olduğunu ileri süren kimseler tarafından dahi sıklıkla kullanılmıştır. Kazan Hanlığı'nın siyasi, idari ve içtimai tarihinin aydınlatılmasına katkıda bulunabilecek ender eserlerden biridir. Orta ve yeniçağ Türk-Tatar tarihi hakkında yüce bir mevkii işgal eden bu tarihi kaynak Türkçeye tercüme edilmeyi fazlasıyla hak etmektedir.

“Kazanskaya İstoriya”nın geçmişten günümüze basılıp yayımlanan nüshaları şunlardır:

- 1- İstoriya o Kazanskom Tsartve Neizvestnogo Soçinitelya XVI Stole-tiya po Dvum Starinnim Spiskam, St. Petersburg, 1791.
- 2- Podbornaya Letopis ot Naçala Rossii do Poltavskoy Batalii, St. Pe-tersburg, 1798.
- 3- “Povest o Kazanskom Tsarstve”, Kazanskiy Vestnik, 1810.
- 4- Smbirskogo Sbornika adlı dergide neşredilmiştir. BYY, 1902.
- 5- Skazanie o Zaçatii Tsartsva Kazanskago o Pobedah Velikih Knyazey Moskovskih so Tsaryami Kazanskimi Preslavno Sodeyannih i o Vzyatii Togo Tsarsva Kazanskago ot Blagoçestivago Gosudarya Tsarya i Velikogo Knyaz-ya İoanna Vasilyeviça Vseya Rosii Samoderjtsa, Kazan, 1902.
- 6- İstoriya o Kazanskom Tsartsve (Kazanskiy Letopisets), PSRL XIX, Haz: G. Z. Kuntseviç, St. Petersburg, 1903.
- 7- Kazanskaya İstoriya, Haz: G. N. Moisyeva, Moskova-Leningrad, 1954.
- 8- Skazanie o Tsartsve Kazanskom, Haz: N. V. Vodovozov, Moskova, 1959.
- 9- Historie von Zartum Kazan (Kazaner Chronist), Çev: Frank Kampf, Crax-Wien-Köln, 1969.
- 10- Kazanskaya İstoriya, Haz: T. V. Volkova, PLDR Seredina XVI Veka, s. 300-565, Moskova, 1985.
- 11- İstoriya o Kazanskom Tsartsve (Kazanskiy Letopisets), PSRL XIX, Haz: G. Z. Kuntseviç, Moskova, 2000.

KAYNAKLAR

- BOGUSLAVSKIY V. V., *Slavyanskaya Entsiklopediya Kievskaya Rus-Moskoviya*, Tom 1, Moskova, 2005.
- DUBROVINA L. A., “Predislovie k İzdaniyu 2000 g.”, *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey (PSRL) İstoriya o Kazanskom Tsarstve*, C. XIX, Haz: G. Z. Kuntseviç, Moskova, 2000., s. IV-XXVI.
- KAZANSKAYA İSTORİYA*, Haz: G. N. Moisyeva, Moskova-Leningrad, 1954.
- KAZANSKAYA İSTORİYA*, Haz: T. F. Volkova, Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi Seredina (PLDR) XVI Veka, Moskova, 1985, s. 300-565.
- KEENAN E. L., *Muscovy and Kazan 1445-1552 A Study in Steppe Politics*, (Ba-sılmamış Doktora Tezi), Harvard University, 1965.
- KUNTSEVIÇ G. Z., *İstoriya o Kazanskom Tsarstve ili Kazanskiy Letopisets*, St. Petersburg, 1905.
- PELENSKI J., *Russia and Kazan Conquest and Imperial Ideology (1438-1560s)*, Paris, 1974.

POLNOE SOBRANIE RUSSKIH LETOPISEY (PSRL) İstoriya o Kazanskom Tsarstve, C. XIX, Haz. G. Z. Kuntseviç, Moskova, 2000.

SOLOVYEV S. M., *İstoriya Rossii s Derevneşih Vremen*, Kniga III, Tom 5-6, Moskova, 1989.

VOLKOVA T. F., "Kommentarii", *Pamyatniki Literaturı Drevney Rusi Sere-dina XVI Veka* Moskova, 1985, s. 601-624.